

UHRANULA JI OČIMA

Magdaléna Platzová

Jsou knihy, které vracejí víru v literaturu a *Hella* Aleny Machoninové je jednou z nich. Tento román-esej s autobiografickými prvky nám zprostředkovává hlubokou zkušenost, vlastně je sám takovou zkušeností. Život se v něm splétá ne jako cesta od místa k místu nebo od člověka k člověku, ale od knihy ke knize, přičemž jednotlivé motivy z literatury i ze života se navzájem překrývají, doplňují a rýmují. Má dvě hlavní hrdinky: Hellu, občanským jménem Helenu Frischerovou, a Alenu Machoninovou. Ty dvě jsou si blízké. „Čtu, cosi hledám v knihách, co jinde není,“ píše Hella v dopise přítelkyni. A jinde: „Zkoušej psát, Tomiku. Prózu, básně, cokoli, co se Ti píše samo. Mně to pokaždé pomohlo. Je to moje, nedá se to s ničím srovnat.“ Také Alena Machoninová vášnivě čte, různými způsoby, o nichž tu ještě bude řeč, a píše. A skrze ty dvě činnosti nachází to, co jinde není: Hellu a také sama sebe.

Alena Machoninová
Hella
Maraton, Praha 2023
264 stran

NENASYTNÁ TRAGIČNOST

Román začíná v roce 2012, kdy si autorka tajně odnáší z bytu právě zemřelého Miluše Zadražilové, charismatické profesorky ruské literatury dvacátého století, román Jiřího Weila *Moskva, hranice*. Vzpětí odjíždí do Moskvy a na pozadí skomírajících protestů proti zmanipulovaným volbám čte Weilův román o Moskvě třicátých let.

Jiří Weil pracoval v Moskvě jako redaktor nakladatelství Kominterny mezi lety 1933 až 1935. Během pobytu upadl v nemilost a skončil v jednom z nápravných pracovních táborů, naštěstí jenom nakrátko. Po návratu do Prahy napsal svůj román o cizincích v Moskvě, za který ho z komunistické strany vyloučili.

Nedokázal totiž nenapsat to, co opravdu zažíval, materiál se mu „vzepřel“, jak píše Machoninová. Jeho hrdiny nejsou plakátově šťastní budovatelé nového světového řádu, ale spíše ti, kdo za rozjetou mašinou pokulhávají. Lidé, kteří přemýšlejí, ptají se, pochybují. A jednou z takových postav je i Češka jménem Ri, manželka architekta. Jejím předobrazem byla Helena Frischerová, žena, v jejímž útulně zařízeném salonu nacházel azyl z denní sovětské reality nejen Jiří Weil, ale i řada dalších mezinárodních komunistů.

Proč se Machoninová vydala právě po jejích stopách? Čím ji tato v podstatě anonymní žena, autorka jedné zapomenuté vzpomínkové prózy, zaujala natolik, aby celé roky pátrala v archivech, hledala pamětníky, ručně opisovala dokumenty? Zdá se, že ji uhranula hlavně očima, které se podařilo zachytit na několika fotografiích. Planoucíma, široce rozevřenýma očima, jejichž pohled obžalovává a křičí, ptá se. Machoninovou ten vnitřní žár a jistá nenasytná tragičnost české exulantky přitahují, chce se k ní přiblížit, vysvobodit ji ze zapomnění. A zároveň si zřejmě nechává pomoci od ní, vede s ní dialog. Když je jí slabo, smutno, když si není jistá, třeba ve chvíli, kdy musí opustit svůj moskevský domov a očitne se, proti

své vůli, v Čechách, dá se do opisování Helliných dopisů.

Machoninová neměla příležitost poznat Hellu osobně, ta zemřela v roce 1983. Rekonstruuje ji z knih, úředních záznamů a hlavně dopisů. K fabulaci se uchyluje málo, pokud dá průchod fantazii, pak jen v tom, co se týká jí samotné. Možná tu hraje roli to, že Machoninová je „vychována“ k překládání, je zvyklá se spíše upozadit. Zachází s cizími slovy i osudy s úctou, její Helle to ale na životnosti neubírá. Hlavně díky tomu, jak autorka pracuje s jejími dopisy, jak jejich expresivní slova ještě zesiluje tím, že je vytrhává z kontextu, řetězí a vrství.

JEDINÁ HODNOTA

Helena Frischerová emigrovala s manželem, polsko-českým inženýrem Abrahamem Frischerem do Sovětského svazu v roce 1934. O tři roky později byla při jednom ze stalinových zátahů na „trockisty“ zatčena a odsouzena k deseti letům nuceného pobytu v pracovním táboře na Severu (republika Komi). Její manžel, kterého v den zatčení viděla naposledy, byl popraven, což bylo Helle sděleno s dvacetiletým zpožděním.

Hellin život je ostře rozdělen na dobu před a po zatčení, kterou ona sama nazývala „životem po smrti“. O prvním období se toho ví málo. Vyrůstala v Prostějově, kde měl její otec kloboučnickou dílnu, učila se pár let ve Vídni modistkou a švadlenou, žila s manželem v Polsku, pak v Československu, odkud jako „nežádoucí“ komunisté utekli do Sovětského svazu. O tom všem je však minimum důkazů. Hellin zdokumentovaný život začíná až jejím zatčením, záznamy výslechů z archivu Federální služby bezpečnosti, jejími memoáry o pobytu na Severu. Existuje korespondence s přáteli, především s Tamarou Petkovičovou, s níž se Hella sblížila v táboře. Byla o čtrnáct let mladší než Hella a Machoninová se s ní ještě mohla setkat. Právě od ní si odnesla krabici dopisů, které tvoří páteř jejího textu. Přátelství je

jedním z velkých témat knihy. Pro Hellu jsou to především přátelé ze Severu, kteří i po propuštění tvořili jakousi úzce propojenou rodinu. V závěru své vzpomínkové prózy napsala: „Přátelé, přátelé na celý život. Jsi ještě tady a už se ti stýská po těch, které opouštíš kvůli domnělé svobodě, opouštíš je, protože ti vypršel trest.“

A v dopise Petkovičové: „Jediná hodnota je přátelství, jsem kvůli němu ochotná trpět i snášet sebe.“

Machoninová často používá srovnání, aby dala nějakému motivu vyniknout. Sahá většinou do ruské literatury, kterou zná nejlépe, a přivádí si na pomoc někoho, kdo k Hellině osudu má co říct. Tak uvádí na scénu spisovatele Varlama Šalamova, který rovněž napsal memoár o lágru. Na rozdíl od Helly, která svůj text zabydlela množstvím lidí, je ale v jeho textu liduprázdno. Šalamov se nemůže s nikým podělit, vnímá lidi jen jako hrozbu. Zatímco Hella vydává svědectví o záchraně své duše skrze duše druhých. Přátelství je jí v lágru „dražší než chleba“.

Ani svou vzpomínkovou prózu nepíše v první osobě, ale v druhé, není „já“, ale „ty“, jedna mezi druhými, většinou ženami. Muži, ač zásadní, se jejím životem pouze mihnou. Skončí s kulkou v týlu, na hrbitově nebo v manželství s jinou. Ženy přežívají a zůstávají. Do tohoto společenství patří nějak i Machoninová. Také Miluše Zadražilová a jistá Lora a rovněž Lena, jimž je kniha věnována.

Vedle přátelství udržuje Hellu nad hladinou v jejím „životě po smrti“ ještě četba. „Jestli přestanu číst, utopím se v moři hoře,“ píše Tamaře. Stejně zásadní je četba i pro Machoninovou, která to téma zajímavým způsobem rozvádí. Jedním způsobem čtení je zmíněné opisování. Dalším je překlad, přesněji převod, který je pro ni tím nejpozornějším způsobem pronikání do textu. „Čtení se zpomaluje a překladatel, ten zvláštní ‚opisovač‘, už jako by nekráčel po silnici vzpřímeně, nýbrž se po ní plazil, jako by se pomalíčku prodíral houštím slov a jejich výrazů...“

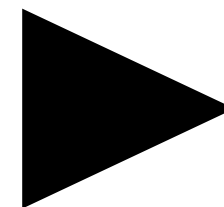
Machoninová i píše, jako by četla. Masem jejího psaní je hlavně literatura, slova, jež přebírá, k nimž něco dodává. Kromě ruských intelektuálů vstupují do textu opakovaně třeba teoretici umění Walter Benjamin nebo Roland Barthes. Takové psaní by mohlo být bezkrevné, mohlo by zkušenost zakrývat, místo aby ji zprostředkovalo. Ale u Machoninové tomu tak není. Její slova vždy ukazují ke zkušenosti, kterou nelze bezprostředně zachytit. A dávají ji tušit dost silně na to, aby ji čtenář mohl svým způsobem prožívat.

RUSKÁ KUCHŇA

Alena Machoninová je v české literatuře dosud známá hlavně jako překladatelka současné ruské literatury a její pasáže o překladačské práci jsou těmi nejosobnějšími z celé knihy. Překvapivě se tu přiznává k jisté skepsi, co se týče možnosti převést text do jiného jazyka.

Ilustruje to na básni Osipa Mandelštama z počátku třicátých let, která začíná v kuchyni a je o loučení před útekem a o pocitu ohrožení. Machoninová cituje Zábranův i pozdější Kovtunův překlad a ukazuje, jak se oba míjejí s duchem Mandelštamova textu. Když se pak sama pokusí o překlad, naráží hned zkraje na ruské slovo „kuchňa“ a volá: „Nikdy se mi nepodaří dostat ruskou kuchňu do české kuchyně!“ Aby objasnila, v čem vidí úskalí, zve čtenáře do dvou různých „kuchní“, jedné v Moskvě a druhé v Petrohradě, v nichž navštěvovala své dnes již zemřelé přítelkyně. Provádí nás magickými, ošuntělými a až po okraj naplněnými prostory s důkladností, již je schopna jen láska.

V jejím výkřiku o „kuchni“ je vlastně dokonale vystihnuta i vztah Machoninové k rodné zemi, v níž se necítí doma a kterou v podstatě opustila. I v tom jsou si s Hellou blízké. Hella se po návratu z lágru až do své smrti na počátku osmdesátých let nikdy nepokusila vrátit do Československa. Domov se stává nenaplněnou touhou. „Chci domů, do toho nikdy neexistujícího domů,“ píše. „Sestávám doslova jenom z nostalgie.“

Diskusi o knize *Hella* si poslechněte v podcastu *Kverulanti* dostupném na Spotify a dalších platformách. Debatují Petra Hůlová, Blanka Činátlová a Josef Chuchma, moderuje Ondřej Nezbeda.

Pokud próza Aleny Machoninové vypráví nějaký ucelený příběh, je to příběh jejího vlastního psaní. To končí v Moskvě v létě roku 2022, několik měsíců po vypuknutí ruského útoku na Ukrajinu. Je to „doba, v níž se svět znovu ostře rozdělil a já se ocitla na špatné straně,“ píše. Možná právě ona extrémní situace ji poštouchlá k tomu uzavřít text, v němž by jinak mohla pokračovat dál — proč ne, nakonec je to předito jejího života.

Autorka v závěru knihy stáčí pomyslňý reflektor na sebe. V jakémsi osudovém „ted“ kráčí letní Moskvou se psem na vodítku a manželem po boku. Vnímá úzkost, ale zároveň nemůže neprožívat rozkoš z tepla, v němž chce — válce navzdory — setrvat. O svých pocitech píše dopis, jehož adresátkou je Hella. Role se obrací, románu to dodává rovnováhu a také tečku. Jediné, co mi jako čtenářce chybělo, bylo dopovězení Helly. Chtěla bych vědět, co se s ní v závěru života stalo. Jak zemřela? Její osud mi díky umění Aleny Machoninové leží na srdci, ale nedostala jsem možnost se s ní rozloučit.

Autorka je spisovatelka.